

HAVEL

V AMERICE

Rosamund Johnston, Lenka Kabrhelová

ROZHOVORY S AMERICKÝMI
INTELEKTUÁLY, POLITIKY A UMĚLCI

HOST

Havel v Americe

ROSAMUND JOHNSTON

LENKA KABRHELOVÁ

Havel v Americe

ROZHOVORY S AMERICKÝMI
INTELEKTUÁLY, POLITIKY A UMĚLCI

Rosamund Johnston
Lenka Kabrhelová

BRNO 2019

© Vaclav Havel Library Foundation, 2019

Photo © Timothy Ashe, The Life Images Collection, Getty Images

Translation © Lenka Kabrhelová, 2019

Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2019

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-7577-604-4 (PDF)

ISBN 978-80-7577-807-9 (ePUB)

ISBN 978-80-7577-908-3 (MobiPocket)

Obsah

- [9] Předmluva / Petr Pithart
Plachý hrdina oslovuje idealistickou Ameriku
- [17] O projektu / Rosamund Johnston
Havel Conversations: Zachycení Havlova odkazu v Americe
- [31] Úvod / Lenka Kabrhelová
Havel: pohled z obou stran
- [46] Bill Clinton
Havly dnes potřebujeme po celém světě
- [58] Paul Wilson
Havlovy ideje jsou přitažlivé pro mnoho lidí. Každá dobrá myšlenka se však dá zneužít
- [82] Madeleine Albright
Havel měl nezměrnou schopnost empatie. Vycházel z vlastní zkušenosti, ale byl schopný uvažovat v mnohem širším kontextu
- [102] Henry Kissinger
Havel chtěl, aby Česká republika byla na straně svobody
- [110] George H. W. Bush, Brent Scowcroft
a George W. Bush
Byl to odvážný muž a vizionář. A přitom jemná duše
- [116] William Luers
Byl taková skromná síla
- [138] Suzanne Vega
Všichni ve Spojených státech žasli nad tím, že se umělec mohl stát prezidentem. Mysleli jsme si, že je to skvělé!

- [158] Carl Gershman
*Říkával, že naděje není předpovědí budoucnosti.
Je to rozměr duše*
- [180] Lee Bollinger
Všichni bychom se rádi cítili tak trochu jako Havel
- [194] Timothy Snyder
Odpor je přemýšlivý. A přemýšlení je způsobem odporu
- [223] Doslov / Lise Stone
- [225] Poděkování / Pavla Niklová
- [227] Rejstřík

Plachý hrdina oslovuje idealistickou Ameriku

PETR PITHART

Jednou se stalo, že se naše cesty po Americe potkaly. A tak jsem se někdy na samém konci tisíciletí ocitl ve velikánské sportovní hale v Minneapolisu. Václav Havel přijel do USA na první summit rozšířeného NATO a měl při té příležitosti pro severní kus Ameriky inaugurovat našeho nového konzula. Hostitelé z města vymysleli, že při té příležitosti bude mít přednášku pro místní školní mládež. O občanské společnosti, *civil society*. Připadalo mně to jako hodně špatný nápad. Přednáším o tom svým studentům a je to dosti obtížně uchopitelné téma: do haly proudily stovky a stovky dětí z místních *colleges*, rozjívené, nesnesitelně halasily jedno přes druhé. Litoval jsem Václava, byl jsem si jist, že bude trpět. Ale hala náhle ztichla, Havel svou „robotical English“ mluvil o složitých věcech co nejjednodušeji a ty děti, usazené na ploše sportovní haly, poslouchaly, ani nedutaly! Měl zřejmě i pro ně jakési „kouzlo“! Chápu, předcházela ho pověst několikanásobného vězně, který se stal kdesi uprostřed Evropy na hradě vysoko nad městem Prahou něčím jako – králem...

Ale i tak je pro mě dodnes ten zážitek málo srozumitelný. Okouzila ty – zdálo se mně, že už přerostlé – děti jakási pohádka? Z vězení na trůn... Pohádky měly ty děti už dávno za sebou. Co o něm mohly vědět? Kdo jim to řekl? Jak jim to řekl? Bylo jim sedmnáct osmnáct, byly o dvě hlavy vyšší než my dva, Havel a já. Představoval jsem si tuto situaci u nás doma: ne, takové ticho by u nás v místním kině nebylo. Nebyla by ani tak velká hala, ani tolik školáků, ale hlavně by nebylo tolik respektu a nelíčeného zájmu v hlavách rozjívených pubertáků k nějakému politikovi.

Myslím na tu záhadu, kterou jsem si pojmenoval „Havel a Amerika“, od chvíle, kdy se začátkem února 1990 jako čerstvě zvolený prezident objevil na našich televizních obrazovkách před zaplněným sálem Kongresu Spojených států amerických. Už tehdy bylo jasné, že se děje něco mimořádného. Všichni doma jsme se začali dmout pýchou! Kongresmani vstávali a vstávali, tleskali a tleskali. A znovu vstávali. Kdo z nich před dvěma měsíci znal jméno Havel? Nějací umělci snad, ale politikové? Kdo z nich přesně věděl, kde je Československo?

Co to bylo, co to je? Dnes se na všechny takové záhady jde s nadužívaným adjektivem „charismatický“. Ale někteří zkušení Američané, kteří v této knize o Havlovi mluví, říkají (a já myslím, že popravdě!), že Havel vlastně žádné charisma neměl. Tedy alespoň v tom smyslu, jak se to povětšinou chápe. Byl plachý, až stydlivý, rozpačitý, skromný a jakoby provinilý – inu, jak se chová vězeň... Ale lidé stáli o to být mu nablízku. Jakoby nešikovný, ale přinejmenším v prvních letech se mu skoro všechno dařilo. Nebyl ani skvělý řečník, ale lidé ho nábožně poslouchali, i ty děti v Minneapopolisu. Mluvil úplně jinak než všichni ostatní. Kdo tedy byl? Nehrdinský hrdina? Ale co to je? Charisma ne, tedy kouzlo? Ještě neuchopitelnější pojem...

10 Nebudu čtenáře napínat: nemá před sebou uctivé vzpomínání významných Američanů na Václava Havla, ale stránky plné nových otázek, originálních postřehů, nebanálních myšlenek, osobitého hodnocení v charakteristikách. Žádné vysvědčení se samými jedničkami, ale texty plné nečekané lidskosti, vřelosti na jedné straně a intelektuálních provokací na straně druhé. Zpovídání Američané dnes znovu nad Havlem přemýšlejí o sobě, o své politice, často o té zahraniční.

To všechno se podařilo dát dohromady díky nevšednímu zasvěcení a důvtipu tazatelek a tazatelů (a jejich znalostí Havla i Ameriky), díky mimořádně silným osobnostem tázaných a ovšemže díky samotnému Václavu Havlovi, který Američany nepřestává vzrušovat, inspirovat.

Ale především díky tomu – setkání. Setkání Václava Havla s Amerikou. Nad tím budu už vždycky žasnout: proč právě s Amerikou? Takové setkání se Havlovi nemohlo přihodit nikde jinde na světě, za to bych dal krk. Amerika a Havel si zkrátka sedli, jako kdyby si byli souzeni. Aby si rozuměli, aby se inspirovali, aby se měli rádi. Aby se provokovali svou jinakostí: Amerika ohromná, mocná, sebevědomá. Havel jako pomešší človíček z menší země kdesi ve východní (nebo snad střední?) Evropě, ale odvážně říkající věci, které by jiné nenapadly, na které by si netroufli.

Kongresmanům řekl tenkrát nečekaně: jestli nám chcete pomoci, pomozte především Rusku... Abychom se jej nemuseli bát, dodávám já. Jaká to byla trefa! Ale už je asi pozdě. Neposlechli ho. Ekonomická transformace v jelcinovském Rusku se odehrála do značné míry podle rad amerických expertů – a nebyly to dobré rady. Havel zřejmě myslel skutečnou pomoc, nějaký Marshallův plán, nikoli jen rady. Rusové, kteří zažili jelcinovské desetiletí, jsou alergičtí na slova liberalismus, privatizace, ale i demokracie...

Američané v této knize se Havlem dnes v myšlenkách zabývají přinejmenším tak jako našinci. Možná důkladněji, provokativněji. Ale pozor: není to tak, že o Havlovi nevědí to co my, mám na mysli jeho slabiny. Jeho neúspěchy. O kterých se tu mluví stále častěji. O jeho chybách. Vědí to všechno.

Jak to všechno začalo? Jaký že byl formativní zážitek? Vráťím se v čase: Václav Havel se vůbec poprvé ocitl v západním

světě tak, že se v létě osmašedesátého dostal do Ameriky. Naše země už byla okupovaná, začínala umrtvující „normalizace“. Havel se tam ještě stihl setkat s legendami československého politického a uměleckého exilu (Ferdinandem Peroutkou, Jiřím Voskovcem, Janem Papánkem...). V Americe viděl hrát své hry v cizí řeči, studentská Amerika se bouřila, hippies nabízeli jiný pohled na svět, jiný způsob života, prostě Amerika byla živá jako už dlouho ne. Svoboda (ale i represe) ve všech myslitelných podobách, v těch svobodomyšlných i v těch odpudivých. Na Havla to udělalo velký dojem. Prodloužil si tenkrát pobyt o měsíc a půl.

Potkal jsem ho brzy po jeho návratu domů. Byl k nepoznání. Nejenže měl na prsou mohutnou mosaznou placku mírového hnutí, ale byla v něm náhle nějaká nová síla. Nové, u něj nečekané sebevědomí. Už to nebyl ten „náš světový dramatik“, ale jinak plachý chlapík s pedantskými sklony, ale někdo, kdo se, ještě určitě nevědomě, ujímal jakési role. Role vůdce? Čeho?

Byl to na každý pád jiný Havel. Tenkrát mně a mému mladšímu příteli, dnes předsedovi Ústavního soudu, s náznakem výčitky ukládal úkoly: „Tak tohle se už napříště, milí přátelé, nesmí opakovat! Vždyť jsme nebyli vůbec připraveni! Musíte mít, milí mladí právníci, připravené nejdůležitější zákony, ústavu...“ Měli jsme pak na to celých dvacet let... Ale Havel ukládal úkoly už tehdy! Byl to, po návratu z Ameriky, jiný Havel: sebevědomější, političtější, autoritativnější... i když on jako autoritář je absolutní protimluv.

12 S čím se v Americe setkal? Co v něm probudila? Proč se do ní zamiloval na první pohled? Proč už tehdy bylo v knihách osudu napsáno, že za dvacet let poletí jako prezident na svou první velkou zahraniční cestu do Ameriky (úplně první, kratičká cesta vedla k sousedům, do Mnichova a Berlína)? Měl jsem tehdy letět s ním, ale pak mě zvolili předsedou vlády a já závistivě sledoval všechno to hektické dění na

obrazovce televize. Viděl jsem, co viděli všichni: Havel nás, naši republiku, učinil viditelnou a slyšitelnou a sám se přes noc stal světovou celebritou v tom nejlepším smyslu slova.

Co to tedy, a pak ještě mnohokrát, bylo, to setkání? Které mimo jiné urychlilo naše přijetí do NATO o celé roky?

Havel snad v Americe zahrál na struny té lepší, idealistické Ameriky: mluvil jakoby o marxistické základně a nadstavbě, ve skutečnosti o hmotě a duchu, o dobru a zlu, a musel tím připomenout miliony prastarých amerických příběhů. Kdy se lidé pevné víry, opustivší Evropu, povznegli ke svobodě, majetku, kontrolované moci v nové zemi a k politické moudrosti, která vedla pera mocných ústavodárců, a přitom neztratili dobou pověst. Příběhy, které dnes zastihují mediálně oblíbenější příběhy o násilí, podvodech a bezpráví. Kdy dobro nezvítězí, leda za strašnou cenu.

Havlův příběh byl příběhem počestného mladého muže, který se nevyvleče z pout násilníků, neunikne v noci z vězení, ale stejně se po dlouhé době, kdy je skoro sám, stane všeobecně uznávaným šerifem. Má vedle sebe moudrou ženu a mluví o obyčejných věcech tak, že se lidé rozpomenou na to, co je důležité, a rozumějí mu. Bydlí přitom na ranči, který je největší v celém kraji.

Hlavně se ale na nikoho nevytahuje, s každým je ochoten si povídat, klidně a trpělivě se s ním přít! Přitom jako hrdina bez bázně a hany vůbec nevypadá, nechová se tak! V němých filmech by on byl ten směšný, ubohý, na první pohled „lúžr“! Snad v tomhle je ten vtíp, to, co Američany uvádělo v úžas! A způsobovalo to, že se do něj zamilovávali. Státníci, myslitelé i obyčejní lidé.

Havel zahrál Američanům, aniž to věděl a chtěl, dlouho neobsazovanou roli: šerif se ke svému úřadu neprostrfílí, je statečný jinak. Jak řekl Bill Clinton, byli jen tři takoví na světě: Gándhí, Mandela a – Havel. Ano, tak to bylo! Takoví spíše než přesnou muškou či bohatstvím vítězí odhodláním mlčet, když nelze mluvit. A pak schopností promluvit jinak

než ostatní. Spíše předlouhou trpělivostí než schopností vyvléct se z pout, pokorou spíše než nenávisí ke svým věznilům. Ale s jasným vědomím, co nechce a co chce. V čem jim neuhne nikdy. Pro co je ochoten trpět třeba dlouhé roky, desetiletí – to jsou časy, které se do žádného akčního filmu nevejdou. V Americe posedlé touhou, aby všechno bylo co možná nejdíc „instantní“, to byl provokativní postoj. Ale právě pro tu trpělivost, pokoru a věrnost myšlence se jim dá potom věřit a jít za nimi.

V Americe jsou čas peníze. Havel dokázal čekat a přitom se připravovat tak dlouho, že by se to dnes běžnému Američanovi nikdy nevyplatilo.

Havlův příběh Američany dostal. Je nakonec také americký, ale jakoby dávný, zapomenutý. Proto mu uvěřili. A on to pochopil. A využil toho tak, že oživil ještě jiný příběh, starý dnes sto let, kdy se Československo rodí v Americe myšlenkově (Washingtonská deklarace z Filadelfie), materiálně (sbírky na exil a legie českých a slovenských dělníků emigrantů) i politicky (vztah Wilsona a Masaryka), a začal stavět zahraniční politiku svého státu na vztahu k zemi za Atlantikem.

Dnes vzpomínáme na to, že je to dvacet let, co jsme vstoupili (a předtím byli pozváni!) do NATO. Jestli bylo něco Havlovou osobní zásluhou, tak právě toto: že se to stalo a že se to stalo tak brzy, kdy to vůbec nikdo neplánoval. Ba snad ani nechtěl. Být to později, kdoví. Být to dnes, třeba by se to už nestalo vůbec. A my bychom zůstali povlávat na tom pověstném mostě, který nikdy nikdo neviděl, jen o něm někteří snili, na mostě mezi Východem a Západem.

Vstup do NATO, o tom nerozhodly miliony Američanů, ale státníci Ameriky, s nimiž se Havel osobně spřátelil – ještě

dříve, než se o členství začalo vůbec mluvit. A to je další Havlův rys: vydá se svou upřímností druhému, partnerovi, a ten mu zpravidla uvěří. Je to někdy riskantní, vím to i z vlastní zkušenosti, ale bez toho se politika dělat nedá. Bez navázání osobních vztahů, které ale nepřijdou samy; musíte jim jít naproti a mít k nim schopnosti, inteligenci a talent: otevřenost, osobní zajímavost, otevřenou tvář, věrohodnost, dobrou pověst. Ti druzí musejí uvěřit, že proti nim sedí někdo, koho zajímají a kdo má zároveň zájem o problémy jejich země, kdo se jen nenaučil pár informací těsně před setkáním. A kdo hlavně začíná zajímat je. Jak jinak lze během několika hodin získat důvěru cizího mocného člověka?

Tohle uměl Havel snad ze všeho nejlépe. Ti, kteří ho neznali, mu to neuvěřili a mnozí ho neměli a nemají rádi. Rozčiluje je, že nemohou pochopit jeho oblibu, důvěru v něj, nemají totiž argument proti trojímu věznění. Proti tak silnému osobnímu ručení. V tom to totiž vězí.

Václav Havel se nám v této knize rozhovorů objeví nejednou v úplně novém nasvícení. Zpovídání Američané o něm totiž pořád přemýšlejí, vracejí se k němu, k jeho textům, k jeho hrám, nepřestává je fascinovat. Jistě, doma není nikdo prorokem, ale kniha těchto rozhovorů nemůže u nás neprobudit novou vlnu zájmu o Havla. My si přece mimořádně potrpíme na to, co (dobrého!) si o nás myslí ten velký svět. Tady to máme černé na bílém: ten největší svět o jednom z nás. O někom, za kým – kdyby ho 17. listopadu 1989 v poledne potkali na ulici – by se 99,99 procent lidí ani neohlédlo. Ačkoli by právě minuli nehrdinského hrdinu, který okouzlí Ameriku a posléze zapojí naši zemi do nejbezpečnější koalice na světě.

V dnešním materialistickém světě se zkrátka potkali idealistický Havel s Amerikou, která se v něm rozpomněla na své lepší já.

Havel Conversations: Zachycení Havlova odkazu v Americe

ROSAMUND JOHNSTON

Americký historik Timothy Snyder, který se se jménem Václava Havla poprvé setkal jako teenager v posledním desetiletí studené války, řekl: „Moje generace uvažovala o východní Evropě velmi nepřímou: bylo to místo, odkud měly přilétnout rakety, které tam dorazily ze Sovětského svazu... Východní Evropa byla tak trochu abstrakcí a tak trochu hrozbou.“ Havlovy texty nabízely k tomuto obrazu východní Evropy alternativu: „[...] bylo to romantické procitnutí do života, který se odehrával na druhé straně.“

Rozhovory přeložené do češtiny a zařazené do této knihy jsou svým způsobem také obrazem „z druhé strany“. Jsou to příběhy a vzpomínky Američanů, kteří znali a podporovali Havla za studené války i po jejím konci a vážili si ho. Vznikly v letech 2016 a 2017 v rámci projektu *Havel Conversations* (Hovory o Havlovi), který organizovala Nadace Knihovny Václava Havla v New Yorku. Projekt iniciovala a řídila Pavla Niklová. A byla to ona, kdo domluvil rozhovory s některými z Havlových nejprominentnějších amerických obdivovatelů. V roli poradkyně mě zaskočilo, jak mnoho toho ještě lze říct o Havlovi a jeho odkazu. Celkem tři tazatelé vyzpovídali devět osobností. Přepisy těchto rozhovorů držíte v ruce. V abecedním pořádku jsou to: Madeleine Albright, Lee Bollinger, Bill Clinton, Carl Gershman, Henry Kissinger, William Luers, Timothy Snyder, Suzanne Vega a Paul Wilson. K textům připojujeme i starší rozhovor bývalého velvyslance Spojených států v Praze Craiga Stapletona s oběma prezidenty Bushovými – otcem a synem – a bývalým

poradcem pro národní bezpečnost Brentem Scowcroftem o jejich vzpomínkách na Václava Havla.

Všechny tyto orální historie nabízejí novou perspektivu, jak nahlížet na mezinárodní význam Havlových činů a myšlenek. Zpěvačka a písničkářka Suzanne Vega, která staví sebe i Američany do role zainteresovaných diváků, například vzpomíná: „Zdálky jsem o něm [Havlovi] trochu věděla a pak, když se stal prezidentem, to bylo úžasné! Všichni ve Spojených státech žasli nad tím, že se umělec mohl stát prezidentem, zvlášť když prošel takovým utrpením. Štěstěna se v jeho případě obrátila tak rychle. Bylo to skutečně ohromující.“

Havel Conversations však nemapují přímou cestu od někdejšího pohledu „zdálky“ k dnešnímu spojenectví. Rozhovory místo toho zachycují početné vztahy spojující obě strany Atlantiku, které vznikly a sílily za studené války. Ukazují také vliv, jež tehdy měli Češi a Slováci na myšlení obyvatel Severní Ameriky. Madeleine Albright mimo jiné připomíná, že v jejích politických kruzích si „lidé [...] byli existence Charty 77 dobře vědomi“. To potvrzuje i Henry Kissinger, který se pohyboval v poněkud odlišném politickém prostředí. Havlův překladatel Paul Wilson pro změnu popisuje komplexní síť textů a vědění, která se za normalizace proplétala železnou oponou – a nakonec přinesla díla, jako je *Moc bezmocných*, i do rukou mladých romantických čtenářů, jakým byl například Timothy Snyder.

Několik respondentů se samozřejmě seznámilo s Havlem až po sametové revoluci v roce 1989. Rozhovory s nimi jsou jasným důkazem práce, kterou Havel odvedl při opětovném sblížování Československa a později České republiky se Spojenými státy. Ředitel organizace National Endowment for Democracy Carl Gershman například vzpomíná na Havlovo působení v prezidentské funkci jako na dobu, kdy vznikala nová transatlantická spojenectví: „My jsme pomáhali v Československu a Čechoslováci zase pomáhali nám

v našich bitvách.“ Podobně jako další dotazovaní Gershman zdůrazňuje obousměrnou povahu této výměny: spíš než že by šlo o amerického lektora vyučujícího české žáčky demokracii „jsme to vždy vnímali tak, že si pomáháme navzájem“.

Projekt *Havel Conversations* usiloval o reflexi historického vlivu, který měl Havel během československé sametové revoluce a později, když zemi geopoliticky přesměřoval na Washington. Naším cílem bylo také pochopit historický význam těchto událostí a zamyslet se nad současným odkazem Havlových činů a textů. Snažily jsme do projektu zahrnout hlasy těch, kteří s Havlem vedli debatu o lidských právech. Projekt vychází z ústřední myšlenky, že zahraniční politika je sama o sobě sérií různých rozhovorů. Historikové se v úvahách o ní často obracejí k archivům a odtajněným dokumentům. Politika sice často vrcholí na kusu papíru, v realitě však politická praxe začíná diskusí. V našem projektu rekonstruujeme podobu transatlantických sítí, v nichž se politické rozhodování odehrávalo.

Proč tyto rozhovory zachycené před několika lety „tam“ mají význam tady a teď? Zprvė ukazují, že debaty o Havlovi a jeho odkazu se v žádném případě neomezují jen na současnou Českou republiku. Zpovídáné osobnosti vyjadřují řadu vyhraněných názorů na Havlův úspěch v roli politika, na jeho podporu americkým vojenským intervencím, vztahy se ženami, kvalitu jeho divadelních her a konečně na to, kdy a kde našla jeho politická filozofie – všemi shodně vysoce oceňovaná – své nejlepší vyjádření. Tyto pohledy by mohly obohatit také pokračující diskusi o Havlovi v České republice. Zadržé, účastníci projektu jsou zjevně přesvědčeni o tom, že Havlovy myšlenky jsou stále důležité. Používají je jako vodítka k pochopení příčin současných pocitů beznaděje z „dysfunkční“ demokracie ve Spojených státech a nárůstu populismu (nejen) v americké politice. Rozhovory svědčí o tom, do jaké míry Havlovy myšlenky překračují

národní a historické hranice. Sami Američané je v těchto dialogích používají k pochopení současné situace ve své *vlastní* zemi spíše než k porozumění komunistickému Československu, o němž Havel psal. Proč tomu tak je? Několik dotazovaných má za to, že Havel je zdrojem protilátek proti pocitům bezmoci. Jeho dílo podle všeho dokáže i v těch nejzapeklitějších politických situacích poskytnout čtenáři návod, jak převzít osobní zodpovědnost a *něco* udělat. To rezonuje s přesvědčením řady respondentů, bez ohledu na to, zda považují přímé srovnání mezi „posttotalitním“ Československem a dnešními Spojenými státy za relevantní, nebo ne.

HLAVNÍ TÉMATA

Většinou rozhovorů se prolínají tři podstatná témata. Zaprvé dotazovaní hodnotili Havlovy politické úspěchy a neúspěchy. Zadruhé se osobnosti zamýšlely nad tím, jak univerzální jsou Havlovy politické myšlenky a – téma s tím související – jaké mohou být limity jejich praktického použití. To se vztahuje k otázce, zda (a jak) mohou být Havlovy ideje užitečné, pakliže uvažujeme o Trumpových Spojených státech. A nakonec dotazovaní často přemítali o své osobní zkušenosti s Václavem Havlem jako s přítelem.

Zpovídané osobnosti mají odlišný pohled na to, jak úspěšný byl Havel v roli profesionálního politika. Bývalá ministryně zahraničí Madeleine Albright se domnívá, že se česká a americká perspektiva v tomto ohledu liší: „Mně je skutečně líto, že dnes lidé v České republice nevidí, jak úžasný člověk to byl [...]. Mrzí mě, že lidé nechápou, jak zásadní postavou Havel byl a jak jím – když přijel do Spojených států – byli Američané uchvázeni.“ Jako jeden z okamžiků, kdy Havel „uchvátil“ americkou veřejnost, Madeleine Albright připomíná Havlův projev k oběma komorám amerického